

M. Heideggerio dialogas su E. Jüngeriu: nihilizmo įveikos perspektyva

TAUTVYDAS VĖŽELIS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Filosofijos ir kultūros studijų katedra, Trakų g. 1, 01132 Vilnius
El. paštas tautvydas.vezelis@vgtu.lt

Straipsnyje nagrinėjama nihilizmo įveikos problema M. Heideggerio dialoge su E. Jüngeriu. Tvirtinama, kad nihilizmas reiškėsi įvairiomis formomis ir yra gilioji visos Europos civilizacijos istorijos logika. Vienas pagrindinių šio straipsnio tikslų yra nustatyti nihilizmo ir Niekio santykį M. Heideggerio ir E. Jüngerio dispute parodant, kaip M. Heideggeris atskiria savo požiūrį nuo E. Jüngerio požiūrio taško. M. Heideggeris, viena vertus, nihilizmą laiko Vakarų metafizinės tradicijos pabaiga, kita vertus, identifikuoja Niekį kaip būties šešėlį, kuris negali būti peržengtas tradicinio dialektinio mąstymo būdu.

Raktažodžiai: nihilizmo įveika, Niekis, dialogas, technika

ĮVADAS

Siekiant apibrėžti nihilizmo sąvoką, pirmiausia akcentuojama, kad tai – tikrovės būklės diagnozė. Pats nihilizmas paprastai apibrėžiamas įvairiai; kalbama apie etinį / moralinį, epistemologinį, egzistencinį, politinį šio reiškinio aspektus. Žvelgiant iš šių dienų perspektyvos, tradiciškai sutinkama, kad šis reiškinys jau gali būti atpažįstamas ne tik vokiečių klasikinėje idealizmo ir romantizmo tradicijose, rusų nihilistų mąstymo bei veiklos apraiškose, bet pačiose Vakarų mąstymo tradicijos ištakose. Pastebima, kad nuo pat Parmenido ir kitų pirmųjų filosofų kūrėjų palikimo, Niekis lieka teorinių koncepcijų periferijoje į būtį orientuotoje Vakarų mąstymo tradicijoje, nors kartas nuo karto ir tada jau iškildavęs apmąstymų centre¹. Vis dėlto istoriškai filosofinės nihilizmo sąvokos ištakos dažniausiai minimos XVIII a. pabaigoje, pirmuoju rašytiniu šaltiniu įvardijant F. H. Jacobi laišką J. G. Fichtei. F. H. Jacobi, kuriam išorės objektų realumas buvo nepajudinama aksioma, laiške „Tikėjimas ir nihilizmas“ pirmą kartą aiškiai išreiškė tikrovės praradimo ir iš to kylančio tikėjimo pamatų griūties jauseną, o pagrindinė to priežastis – I. Kanto kritinė filosofija. Iš kritinės kantiškosios metafizikos suvokimo natūraliai kylančio „daikto savyje“ (*Ding an sich*) postulavimą, F. H. Jacobi traktuoja kaip tikrovės, daiktų (*res*) pasaulio anuliavimą ar netgi panaikinimą, kuris griauja sveiku protu grindžiamas įprastos sąmonės nuostatas, taip neišvengiamai skandinant į nihilistinės abejonės liūną. F. H. Fichtės darbuose atsiskleidžianti Aš / ne Aš skirtis šį I. Kanto inicijuotą

sveiku protu grindžiamos tikrovės anuliavimą tik dar labiau pagilina². Analizuojant heidegerišką nihilizmo sampratą svarbu suprasti ir apmąstyti jo metafizikos suvokimą³. Nihilizmas suvokiamas kaip logiškas „būties užmaršties“ (*Seinsvergessenheit*), kuris atsirado su metafizikos atsiradimu, padarinys. Metafizikos išsipildymą jis vadina nihilizmu, o F. Nietzsche – pasakutiniu juo metafiziku, kurio filosofija yra ne nihilizmo įveikos perspektyvos atvėrimas, o aukščiausias jos išsipildymo taškas. Galiausiai, kaip klasikinis nihilistas F. Nietzsche atsiskleidžia M. Heideggeriui, nes nemoka klausti apie Niekį. Nihilizmas abiem filosofams reiškia ne tą patį. Išreikšdamas nusistebėjimą, kad *nyčičiskai* suvokiamas nihilizmas užtemdo Niekio problemą, rašinyje „Apie būties klausimą“ (*Zur Seinsfrage*) (1977), dedikuotame E. Jüngerui, M. Heideggeris kalba apie tai, kad nihilizmo esmė turi būti apčiuopiama pradedant, o ne baigiant Niekio apmąstymu. Nihilizmo esmės apmąstymas ir jo įveikos perspektyva tapo pagrindine M. Heideggerio ir E. Jüngerio dispuoto ašimi.

NIHILIZMO TOPOLOGIJA IR TOPOGRAFIJA M. HEIDEGGERIO DISPUTE SU E. JÜNGERIU

E. Jüngerio darbuose M. Heideggerį domino „valia galiai“ grindžiamo pasaulio samprata, taip pat nuskaidrinimas vaidmens, kurį šioje dar F. Nietzsche's suformuluotoje perspektyvoje vaidina technika. Tokiuose tekstuose kaip „Darbininkas: viešpatavimas ir forma“ (*Der Arbeiter: Herrschaft und Gestalt*) (2007) ar „Totalinė mobilizacija“ (*Die totale Mobilmachung*) (1965) pateikiama pasaulyje vyraujančios galios formos analizė M. Heideggeriui darė didelę įtaką jo paties mąstymo apie techniką raidai. Biurgeriškojo liberalizmo ir marksizmo kritikos kontekste E. Jüngeris plėtoja temą apie augančią darbininko svarbą naujoje visuomenėje, tam tikra forma (*Gestalt*), savotišku *perpetuum mobile*, kuris sukelia totalinę mobilizaciją ir visuotinę visų esinių *subjektinimą* bei klasifikavimą.

M. Heideggeriui šešiasdešimtmečio proga skirtame rašinyje „Apie liniją“ („*Über die Linie*“) (1960) pasaulinių karų fronto pragarą išgyvenęs E. Jüngeris perteikia savąjį nihilizmo patirtį, pasitelkdamas geografinį meridiano linijos vaizdinį. Šios patirties ryškiausias intensyvumo bruožas – pasaulinės tvarkos sukrėtimas (*Erschütterung der Weltordnung*). Kad suprastume pavojų, kylantį dėl iki tol buvusios tvarkos subyrėjimo, svarbu aptarti naujai sutvarkytos tikrovės pasirodymo bruožus. Metafizinėje Vakarų mąstymo tradicijoje tikrovės esmės nuosekliausiai buvo apmąstytos Platono ir Aristotelio aptartų idėjų bei kategorinių apibrėžčių diskurse. Idėjos ir kategorijos buvo laikomos tokiais vienovę apibrėžiančiais matais, kuriais remiantis atsiskleidžia prasminga tikrovė. E. Jüngerio manymu, tokio tipo mąstymą galima aptikti ir Apšvietos

² Lietuvių filosofinėje raštijoje nihilizmo istorinis ir teorinis kontekstas išsamiausiai ir plačiausiai aptartas R. Šerpytytės monografijoje „Nihilizmas ir Vakarų filosofija“ (2007), taip pat tekste „Religija tarp sekularizacijos ir nihilizmo“, kolektyvinėje monografijoje „Sekularizacija ir dabarties kultūra“ (2013). Niekio ir nihilizmo santykis išsamiausiai ir originaliausiai aptartas A. Šliogerio veikalė „Niekio vardai. Septyni antropologijos etudai“ (1997), monografijoje „Alfa ir omega. Ontotopijos metmenys“ (1999), dviejų tomų veikalė „Niekis ir Esmas“ (2017).

³ Lietuvos filosofijos diskurse M. Heideggerio filosofija nagrinėta įvairiais aspektais daugybėje knygų ir monografijų. Jo filosofiją analizavo: A. Sverdiolas (1996), A. Šliogeris (1989, 2002, 2003), J. Girnius (2002), M. Gutauskas (2002), V. Rubavičius (2003), V. Vyčinas (2003), A. Andrijauskas (2003, 2004, 2010), T. Kačerauskas (2006a, 2008), R. Šerpytytė (2007), T. Sodeika (2010), A. Mickūnas, D. Jonkus (2014), D. Bacevičiūtė (2016), J. Baranova (2016), T. Kačerauskas, T. Vėželis (2016). Fenomenologijos, hermeneutikos ir ontologijos problemų sankirtose ši filosofija nagrinėta daugybėje straipsnių. Autoriai: N. Milerius (1999), K. Sabolius (2000), A. Dainys (2003), M. Paulikaitė (2005), T. Kačerauskas (2005, 2006b, 2007), N. Čepulis (2006), J. Saldukaitytė (2009), A. Aleksandravičius (2010), T. Vėželis (2016), R. M. Vabalaitė (2017), N. Stasiulis (2018), N. Mickevičius (2018).

idealuose, tokiuose kaip racionalumas, moralumas, individuali laisvė. Modernių karų patirtis atskleidė, kad šios kategorijos tapo beprasmės. Individų ir daiktų prasingumo daugiau nebeįmanoma kildinti iš klasikinio mąstymo paradigmoje apibrėžtų idėjų ir vertybių. Kitaip nei iki tol, modernūs esinių vertingumas pasirodo kaip potenciali energija, kuri vertinama tiek, kiek ja galima remtis skirtingose situacijose ir tiek, kiek ji naudinga išlikimui. Pavyzdžiui, bažnyčia fronto linijoje pirmiausia yra orientacinis taškas artilerijai arba galimas stebėjimo punktas aplinkai apžvelgti. Tai E. Jüngeris vadina augančiu gyvenimo virtimu energija, arba „totaline mobilizacija“, kurioje žmonės ir daiktai pasirodo tarsi funkcionalūs objektai veikimo plotmėje.

Pasaulinės tvarkos sukrėtimas visų pirma rodo platoniško idėjinio mąstymo horizonto išnykimą ir išreiškia nihilizmo patirtį. Taip suprantamas nihilizmas visų pirma reiškia klasikinių gyvenimo normų nykimą ir nurodo į techninės eros pradžią, kurioje naujai išskylanti tikrovė gali būti tinkamai apmąstyta tik remiantis esinių naudingumą ir funkcionalumą išreiškiančiomis sąvokomis. E. Jüngerio tvirtinimu, tikrovė, atsiskleidžianti kaip totalinė mobilizacija, reiškia patį jos išskylančio pavidalo (*Gestalt*) pokytį. Tokia permaina keičia ne tik tikrovės pasirodymo formą, bet taip pat keičia patį žmogaus santykį su ja. Aptariant šiuos pokyčius numatomas ir naujo žmogaus tipo iškilimas. Totaliai mobilizuotas pasaulis prisitaikyti geriausiai tinkamas darbininko tipo individui. Tokių pokyčių numatymas leidžia kalbėti apie naują „būties posūkį“, kuriame darbininko tipo individas būsias pajėgus užtikrinti naują tikrovės tvarką ir naują gyvenimo kokybės lygį. „Būties“ sąvoka čia suprantama kaip metafizinės tradicijos raida ir laikoma ta forma ar matu, kuriais remiantis pasirodo tam tikra tikrovės tvarka.

Tokiu meridianinės niekumos linijos vaizdiniu apibūdinama istoriškai susiklosčiusi ir besiplėtojanti nihilistinė būklė, kurioje žmonija aptinka save. Niekumos zenitas kitaip dar vadinamas nuline linija. Nulinės linijos šiapus pusėje viskas priklauso nihilizmo raidai, kuri juda link savo išsipildymo ir užbaigos. Pateikdamas nihilizmo diagnozę, E. Jüngeris ją vadina „neišvengiamu likimu ir galinga jėga, kurios poveikio neįmanoma išvengti“ (1960: 22). Tai, ką paprastai linkstama vadinti nihilizmu, rašytojas laiko tik ryškiausiais nihilizmo simptomais, labiausiai pasireiškiančiais jo broožais. Bet pati nihilizmo esmė neturėtų būti tapatinama su jo simptomais, ji gali atsiskleisti tik įvardijant pačią šios ligos diagnozę.

Anot E. Jüngerio, pagrindiniai nihilizmo simptomai reiškiasi redukcijos, nykimo, išsekimo broožais. Klasikinės ontologinės žmogaus būklės irimą rodo tai, kad bet kurios rūšies substancijos (ekonominės, meninės ar psichinės) paverčiamos ištekliais ir įtraukiamos į nuolat besisukantį, besiplečiantį ir greitėjantį vartojimo ratą. Nihilizmo patirtis šių laikų žmogui pirmiausia veriasi būtent per šią nuolat vykstančią esinių „suišteklinančią“ redukciją, kuri yra viską lemiantis veiksnys, o vyraujanti nuotaika tampa „buvimo redukuotam“ jausena (Jünger 1960: 22). Šios viską ištekliais verčiančios redukcinės galios poveikis jaučiamas visose visuomeninio gyvenimo srityse (ekonomikoje, politikoje, kitose augančios galios ir efektyvumo sferose), o atrasta vyraujanti žmogaus jausena pasaulyje – būti išnaudojamam. Akivaizdžiais nihilizmo įsigalėjimo broožais E. Jüngeris laiko nykstančias išskirtinumo, pagarbos formas, taip pat sumenkusias nuostabas, anksčiau buvusias pažinimo šaltiniu. Mokslas, atsiradęs dėl nuostabos, tapo „redukuotas iki grynojo skaičiavimo“ (Jünger 1960: 23).

Tokią nihilistinę redukciją moksle galima įžvelgti augančioje specializacijos tendencijoje, taip pat tapsmo arba dinamikos įsigalėjime, skaidant į atskiras dalis visą, kas statiška. Nihilizmo požymiai socialinėje erdvėje – aukščiausių vertybių devalvacija, taip pat nesuskaičiuojamas skaičius religijos pakaitalų [substitutų], kuriems priklauso ne tik įvairiausios pasaulėžiūros ar sektos, bet ir gamtos mokslai. E. Jüngerio manymu, tai yra „apaštalo be misijos“ (1960: 23)

laikmetis, kurio simptomus galima įžvelgti ir šiuolaikinio meno turinyje. Nihilistinės redukcijos formas galima įžvelgti ir šiuolaikiniame mene, kurį su didžiule galia maitina Niekas, taip pat erotikos kulto iškilime, kurio jausminė tuštuma užpildoma geidulingo sekso išaukštinimu (Jünger 1960: 23). Vienas iš akivaizdžiausių redukcijos visose žmogaus egzistencijos srityse požymių yra skaičiaus redukavimas tik iki simbolio ar šifro paprasčiausiose, nesudėtingose skaičiavimo sistemose. Toliausiai ir labiausiai pažengusi tokio pobūdžio redukcija reiškiasi „grynojo priežastingumo“ įsitvirtinimu. Redukuotas pasaulis ir toliau nuolatos redukuojamas, taip artėjama prie nulinio meridiano taško, o tokią „suišteklavimo logiką“ perteikianti dinamika turėtų vystytis tol, kol bus prieita prie išbaigto nihilizmo ribos. Istorinės būklės akimirkoje, kurioje linija galės būti kertama ir peržengta, E. Jüngerio manymu, turėtų iškilti kitokia savęs rasti ir buvimo orientacija, kurioje pradėsime regėti tai, kas yra iš tikrųjų (Jünger 1960: 23).

Svarbiausia tai, kad nulinio meridiano vaizdinys E. Jüngerui leidžia optimistiškai žvelgti į ateitį ir numatyti istorinę šios linijos peržengimo galimybę. Tokios galimybės išsipildymas reikštų naują ontologinę žmogaus būklę ar savęs radimą – kad tai būtų kitokio buvimo, besiskleidžiančio anapusinėje išsipildžiusio ir užsibaigusios nihilizmo linijos pusėje. E. Jüngerui rūpi kirsti šią nihilizmo liniją ir įžengti į naują epochą, kuri būtų „nauja būties atgręžtis“ (*eine neue Zuwendung des Seins*).

NIHILIZMO APMĄSTYMO GAIRĖS IR ĮVEIKOS PERSPEKTYVA M. HEIDEGGERIO ATSAKyme E. JÜNGERIUI

Kad M. Heideggeris sutiko įsitraukti į disputą, akivaizdu iš jo atsakomojo straipsnio „Apie liniją“ (*Über die Linie*), vėliau išleistu pavadinimu „Apie būties klausimą“ (*Zur Seinsfrage*) (1977). Nežymus pokytis, palyginti su E. Jüngerio rašinio pavadinimu, rodo mąstytojo ir rašytojo požiūrių skirtumą. Skirtingai nei E. Jüngeris, kuris siekia įveikti nihilizmą peržengiant nulinio taško (laipsnio) meridiano liniją, M. Heideggeris pirmiausia siekia apmąstyti nihilizmo esmę ir pačios įveikos galimybių sąlygas.

Kad atsivertų nihilizmo įveikos horizontas, visų pirma reikia apmąstyti jo kilmę ir esmę, o tik po to galima mėginti atpažinti jo išsipildymo požymius. Kadangi pirmiausia reikalingas pats nihilizmo esmės klausimo aptarimas, priešingai nei E. Jüngerui, kurį domina nihilizmo įveika kertant nulinio taško liniją, M. Heideggerio rūpesčiu tampa pati linija. Filosofas pažymi, kad jo disputo partneriui vokiškas žodis *über* reiškia „per“, arba tai, kas lotyniškai vadinama *trans*, o graikiškai *meta*, o jo paties rašinyje jis vartojamas lotyniškojo *peri* arba graikiškojo *de* („apie“) prasme. Todėl kalbama apie pačią liniją, apie tobulo ir išbaigto nihilizmo topografiją. Nors E. Jüngeris svarsto išėjimo galimybę į postnihilistinės būklės teritoriją, visa jo mąstymo judėjimo ir kalbėjimo stilistika greičiau parodo, kad jis nihilistinės būklės neįveikia. M. Heideggeris leidžia suprasti, kad jeigu viskas sukasi apie *peri* ar *de*, o ne *meta* ar *trans* prasmę, nihilizmo įveikinėjimo trajektorijos kryptis greičiau nurodo ne į galėjimo plotmę, o į pačią mąstymo gelmę. Jeigu klausimą keliamo taip, neišvengiamai leidžiamės gilyn.

Tam, kad būtų galima aptikti „išbaigto nihilizmo“ vietą, reikėtų prisiminti pačią nihilizmo genealogiją, plačiau aptartą filosofo paskaitose apie F. Nietzsche'ės filosofiją. Nihilizmo pagrindas yra pesimizmas, kylantis iš kasdienybėje išgyvenamos tikrovės ir anapusinių amžinųjų vertybių neatitikimo, kurį F. Nietzsche aptarė nuosekliausiai. Esama dviejų pesimizmo formų: aktyvusis ir pasyvusis. Nihilizmas yra aktyviojo pesimizmo padarinys tik tiek, kiek liaujamasi apeliuoti į anapusybę ir suabejotus tradicinių vertybių, kurios buvo laikomos tikrąja tiesa, egzistavimu, atveriamas kelias vertybių perkainojimui ir gyvenimo teigimui. Nulinis taškas, nurodantis į Nieką, reikštų tai, kad ten, kur viskas linksta šia kryptimi, įsi-

viešpatauja nihilizmas. Kai E. Jüngeris kalba apie nihilizmo esmę ir sugretina jį su Nieku, pasirodo, kad pats nihilizmas nėra taip lengvai apibrėžiamas.

Aptarti nihilizmą tokiu būdu kaip E. Jüngeris, F. Nietzsche nebandė. Tai tarsi F. Nietzsche's filosofijos išdava, bet pats filosofas nihilizmo nevertino būtent taip, nes nihilizmas jo laikais dar nebuvo toks radikalus. Kuo išskirtinis nihilizmo traktavimas M. Heideggerio filosofijoje? Polinkis į tam tikro tipo negatyvų mąstymą išryškėja dar paskaitoje „Kas yra metafizika?“ (1949), bet tai dar nebuvo nuosekli nihilizmo analizė. Vis dėlto kartu su tekste pateikiamomis ontologinėmis nuostatomis jau atsiranda galimybė plėtoti šio reiškinių kritiką ir plėsti pačią diskurso perspektyvą. Tada galima ieškoti sąsajų tarp vartojamos Nieko sąvokos ir nihilizmo. Vis dėlto klausimas, ar F. Nietzsche's aptartas žmogaus judėjimas iš centro nežinoma kryptimi yra tapatus judėjimui Nieko kryptimi, liko neatsakytas. Šiame tekste nihilizmo ir Nieko santykis lieka miglotas, neaišku ir tai, ar svarbi pati judėjimo kryptis. Galima kelti klausimą, koks skirtumas tarp pradžios taško ir paties šio reiškinių, ar nihilizmas seka iš Nieko, ar yra atvirkščiai.

M. Heideggeris sutinka, kad nihilizmas yra tam tikras istoriškai nulemtas kelias, kuriame svarbiausią vietą užima vyraujantis Niekas, bet jo esmė priklauso pačios būties esmei. Aptariant pačioje būtyje išaknytą Nieką, apsistojama ties E. Jüngerio posakiu „posūkis link būties“ (Heidegger 1977: 26). Keliamas klausimas, koks yra santykis tarp šio „posūkio link“ ir pačios būties? Į optimistinę E. Jüngerio viltį, kad akimirka, kai linija bus peržengta, atskleis mums naują „būties posūkį“, M. Heideggeris atsako, kad kalbėjimas apie tokį „posūkį“ lieka problemiškas, laikinas sprendimas, nes būtis visada esti posūkyje, todėl prie jos niekada neįmanoma priartėti išoriškai. Filosofas nemano, kad jau aptikta tokia priešais mus plytinti „nulinė linija“, kurią belieka tik peržengti, todėl nihilizmas ir toliau išlieka esminė duotybė. Su nihilizmo pabaiga prasideda tik paskutinė jo fazė, kurio zona galbūt bus neįprastinio pločio, o jis pats bus laikomas visiškai įprasta padėtimi ir tokios padėties įtvirtinimu.

Būtent todėl nulinė linija, kur baigtis pasiekia savo apogėjų, galiausiai dar iš viso nėra matoma. Galvojimas, kad tokia linija, esanti kaip užbaigto nihilizmo žymė, yra išoriškai peržengiama riba, klaidingas, nes pats žmogus ir yra toji „linijos zona“. Iškyla pačios būties, Nieko ir žmogaus esmės santykio apmąstymo bei jo perteikimo kalba problema. Kaip metafizinės kalbos ribotumo dilemos sprendimą M. Heideggeris pasiūlo sukryžiuotos žodžio „būtis“ grafemą, kuri turi rodyti, kad žmogus yra pačios būties „vieta“. Todėl E. Jüngerio linijos vaizdinys yra nepakankamas, *Būtis* priklauso būčiai, kuri „gręžiasi link“ jo: žmogaus būtis yra pačios būties „vieta“. Todėl E. Jüngerio vaizdinys nėra pakankamai tikslus. M. Heideggeris pasiūlo sąvoką „zona“ (*Zone*). Šioje zonoje būtis ir žmogaus esmė, taip pat būtis ir Niekas kerta liniją. Kaip ir sukryžiuota būtis, Niekas, pasak M. Heideggerio, taip pat turėtų būti rašomas tokiu pačiu būdu.

Tada, kad ir kaip žvelgiant, *trans lineam* perėjimo galimybė žlunga. Kontempliuojant pačios linijos (*de linea*) vaizdinį aptinkama, kad iš tikrųjų tai yra ne linija, o zona. Paprasčiausiai nėra jokios anapusiųs, kuri būtų tasai tikslo taikinys vienoje linijos pusėje, lygiai kaip ir nėra atspirties pagrindo kitoje linijos pusėje. Visa apimančio ir besiplečiančio nihilizmo zonoje bet koks mėginimas ją peržengti neatrodo įmanomas. Bet jeigu bet koks bandymas „kirsti nulinę liniją“ lieka pasmerktas nesėkmei bei galiausiai tik pats remia ir įtvirtina „būties užmaršties“ hegemoniją, kaip galima tikėtis nihilizmą įveikti ir juo atsikratyti? M. Heideggerio manymu, užuot norėję išeiti anapus nihilizmo, mes pirmiausia turime mėginti įžengti į meditaciją apie jo esmę. Tai būtų pirmas žingsnis, kuris galbūt atvertų tokią galimybę.

M. Heideggerio akistata su E. Jüngeriu parodo, kad bet koks metafizikos įveikos siekis remiantis „valia galiai“ yra pasmerktas nesėkmei. Tokio siekio kryptis lieka judėjimo rato vidu-

je, todėl taip peržengti metafiziką ir išeiti anapus jos pabaigos neįmanoma. Judėjimas, besiremiantis „valia galiai“, yra vyksmas (*Zirkelgang*) metafizikos viduje, o ne jos įveika ir įžengimas į kitokio filosofinio mąstymo pradžią. M. Heideggeris parodo, kad nihilizmas tokiu būdu iš viso negali būti peržengtas ir įveiktas, o tokio klausimo kėlimas neatskiriamai susijęs su būties klausimu. M. Heideggeris kviečia E. Jüngerį mąstyti anapus *nyčiškos* „valia galiai“ persmelktos moderniosios subjektyvumo metafizikos, nuo kurios, pasak jo, jis dar lieka priklausomas.

Sustojant ir atkreipiant dėmesį į patį linijos, kurią siekiama peržengti pobūdį, aptinkama, kad ji pati turėtų būti nulemta tam tikros erdvės. Taip iškyla erdvės ir vietos santykio problematika, patvirtinama abejonė, ar toks nihilizmo įveikimas remiantis linijos kirtimo vaizdiniu yra apskritai galimas. E. Jüngeris remiasi per klasikinę mąstymo paradigmą susiformavusiu dualistiniu erdvės sampratos modeliu. Nors dar E. Kanto „Grynojo proto kritikoje“ sakoma, kad erdvė ir laikas yra sąmonės santykio su daiktų pasauliu apriorinės formos ir kaip savarankiškos duotybės neegzistuoja, tokia pateikiama E. Jüngerio nihilizmo įveikos vaizdinyje erdvė yra savarankiška ir pirminė duotybė linijos, kuri joje brėžiama, atžvilgiu. M. Heideggeris jau savo veikale „Būtis ir laikas“ (*Sein und Zeit*) (1927, 2014) pateikia buvimo pasaulyje koncepciją, kurioje esinių, išsidėsčiusių vienas greta kito erdvėje, suvokimą vadina „vulgaria“ pasaulio samprata. Jei į pasaulį žvelgiame kaip „daiktų talpyklą“ arba tuščią erdvę, kurioje – vienas šalia kito yra esiniai, išliekame dualistinės perskyros regėjimo perspektyvoje, kuri užsimezgė ir išsikristalizavo metafizinės tradicijos raidos metu. Būtent tokioje mąstymo paradigmoje besiskleidžiantis mąstymas ir buvo vis gilėjančios „būties užmaršties“ ir netiesioginė paties nihilizmo atsiradimo priežastis. Prieš tai, kai atsirado, o vėliau tik stiprėjo dualistinis mąstymas, graikai neturėjo tuščios erdvės sampratos. Vienintelė sąvoka, kuri išreiškė ir vietą, ir erdvę sykiu, yra žodis „topos“ (*τόπος*).

Žvelgiant iš fenomenologinės perspektyvos, kurią M. Heideggeris priešina „moderniajai“, požiūris į esinius remiasi samprata, kad vieta „telkia“. Taip traktuojant yra neįmanoma, kad erdvėje atsirastų plyšys, nes erdvė yra neatskiriama nuo „telkiančios vietos“, todėl kaip savarankiška esatis ji neegzistuoja. Jeigu remiamasi fenomenologine perspektyva, kur erdvė ir vieta sutampa, stipriai keičiasi nihilizmo vertinimas. Jeigu erdvė „telkia“, ji tada tampa besiplečianti gelmė, o ne plokštuma, kur judama iš taško A į tašką B. Tampa akivaizdu, kad nihilizmo įveikos samprata, kuri remiasi vietos pakeitimu erdvėje, yra neteisinga. Tokioje mąstymo perspektyvoje įvyksta santykio metamorfozė su pačia meridiano linija. Jos neįmanoma peržengti, bet kartu ji tampa vieta, telkianti kitokią erdvę – į būtiškąją plotmę.

Nihilizmo įveikos reikalavimas – postmetafizinio mąstymo bruožas. Disputas su E. Jüngeriu atskleidžia, kad M. Heideggeris yra filosofas, kuris dialektinio *Überwindung* mąstymo horizontą pakeičia *Verwindung* perspektyva. Ieškodami etimologijos galime aptikti, kad jis šiuos žodžius vartoja kaip sinonimus. Bet žodžio *Verwindung* prasmė kilusi iš vokiško veiksmažodžio *verwinden* ir reiškia persirgtą ligą ar jos įveikimą. Toks kalbos galių pasitelkimas svarstant nihilizmo problemą patvirtina tam tikrą kultūroje vyraujančią ligos būklės diagnozę. Toks žodyno vartojimas patvirtina, kad M. Heideggeris praktikuoja filosofiją ne greta ar anapus metafizikos; greičiau yra taip, kad jis siekia ją persirgti. Tai būtų ne pati nihilizmo įveika, o nuolatinis nesibaigiančio modernybės būvio *įveikinėjimas* ir valymasis nuo „metafizinų apnašų“. Vis dėlto pati „ligos persirgimo“ problematika neatskiriama nuo metafizinės tradicijos, kur nuolatos atsiveria ir iškyla nevienareikšmis santykis su jos ištakomis, ją dekonstruojant ir vėl orientuojantis į tiesioginį *ikisokratikų* mąstymą. Gilinantis į metafizikos užuomazgas matome, kad vienos būties sąvokos graikai dar neturėjo, o paties *meta* arba *trans* judesio perspektyva pradeda formuotis Platono filosofijoje. Tokioje perspektyvoje, atliekant

abstrahavimo judesį, sąvoka atskiriama nuo pačios tikrovės ir padedami pamatai visai vėlesnei, anapusybę artikuliuojančiai filosofijos tradicijai.

Apibendrinant išskiriami pagrindiniai nihilizmo problematikos bruožai. E. Jüngeris aptarė nihilizmo įveikos galimybes, ypač tai, kaip, jo manymu, po II-ojo pasaulinio karo Vakarų civilizacijos visuomenės kerta liniją, leidžiančią po savęs palikti nihilizmą ir įžengti į naują epochą, kurioje būties esmė turėtų „atsigręžti“ link žmonių esmės ir užbaigti jų „benamystę“. Tokį viltingą ateities įvykį, pasiremdamas paties M. Heideggerio kalba, jis vadina „būties atsigręžimu“ (*die Zuwendung des Seins*). Atsakydamas į E. Jüngerio rašinį savuoju tekstu, M. Heideggeris subtiliai perkelia akcentus iš *trans lineam* į *de linea*, taip atskleisdamas savo kitokį požiūrį į šią problemą. Nuo nihilizmo įveikos problematikos pereinama prie jo esmės apmąstymo. Pati nihilizmo įveikos galimybės perspektyva tampa daug komplikuočiau. M. Heideggeris persvarsto visas E. Jüngerio temas jas išplėsdamas, keisdamas ir pateikdamas pačią problemos regėjimo perspektyvą apverčiančias išvadas. Taip E. Jüngerio nihilizmo topografija virsta šio reiškinio topologija. Linija, kuri svarbi E. Jüngerio nihilizmo atsikratymo vaizdinui, virsta zona, o pati įveika tampa įmanoma mąstant tik *Verwindung*, o ne *Überwindung*. M. Heideggeris parodo, kad E. Jüngerio „būties atsigręžties“ viltis, kurios išsipildymo jis laukia netolimoje ateityje, yra neįmanoma. Filosofo manymu, mes neturėtume laukti tokios ateities akimirkos, kurioje būtis turėtų tariai „atsigręžti“ į žmones, nes ji visada jau yra „gręžimasis į žmogaus esmę“ (*Zuwendung zum Menschewesen*). Pats šis „atsisukimas“ (*Rückkehr*) arba „įsimąstymas“ (*Andenken*) į jo esmę atskleidžia, kad jis negali būti įveiktas iš viso. Galiausiai nėra jokio viltį teikiančio išėjimo iš nihilizmo, nes pats „linijos kirtimo“ vaizdinys netinkamas analizuojant šią problemą. Pati ontologinės būklės, kuri laikoma nihilizmu, pokyčio galimybė tėra iliuzija. Aptariant nihilizmo problematiką, būtina grįžti prie būties klausimo. Kitaip tariant, nihilizmo esmės apmąstymas kyla iš būties kaip būties aiškinimo. Būtis, apie kurią kalba M. Heideggeris, yra suprantama ne kaip esinio *essentia*, o toji versmė, kuri leidžia iškilti paties esinio „būtiškumo“ formoms. Kad suprastų nihilizmo prigimtį, M. Heideggeris kelia sau tikslą pirmiausia atskleisti būties esmę ir tik tada aptarti jo atsikratymo ar įveikimo galimybes. M. Heideggerio analizė parodo, kad Vakarų metafizikos raidos ir jos išsipildymo įveikimas įmanomas tik mąstant *Verwindung*. Tik toks santykis atskleidžia metafizikos aklumą ir nesugebėjimą mąstyti pirmą pradžio Niekio, kuris leidžia atsirasti ir įgalina visas „būtiškumo“ formas. M. Heideggerio manymu, šis Niekis ribojasi ir su žmogaus esme, kurios apmąstymo stoka neleidžia suprasti jo lemties esmės.

Vadinasi, nulinės linijos, kur metafizikos pabaiga pasiekia savo apogėjų, kirtimas iš viso neįmanomas, o nihilizmo įveikos perspektyva atsiveria tik ieškant naujos kalbos, kuri būtų pačios būties atsivėrimo ir sakmės vieta. Skiriant dėmesį kitokio mąstymo paieškoms aptinkama, kad pati valia yra didžiausia kliūtis būties atsivėrimo patyrimui. Visa tai atveda prie „romumo“ (*Gelesenheit*), maldingojo mąstymo arba „mąstymo kaip dėkojimo“ (*Denken als Danken*), metafizikos užbaigos ir naujos mąstymo pradžios galimybių apmąstymo.

Sąvoką *Verwindung* M. Heideggeris priešina su sąvoka *Überwindung* ir ją įvardija kelią, kuriame pometafizinėje ateityje mąstoma apie santykį su savo praeities metafizine tradicija. *Verwindung* galima versti kaip išgijimą persirgus bei įveikus ligą, taip pat joje atsispindi ne tik gijimo, bet ir pritarimo, krypties pakeitimo, posūkio reikšmių konotacijos. Tokia įveikos samprata priešinama dialektinei *Überwindung*, kurios besivystanti antagonistišinė ar revoliucinė logika suponuoja, kad metafizinė Vakarų mąstymo tradicija gali būti peržengta ir apkritai palikta „už“ ar „anapus“. *Verwindung* išreiškia idėją, kad Vakarų filosofija metafizinės mąstymo tradicijos niekada neįveiks. Kadangi negatyvumas yra neatskiriama būties ontologi-

nis dēmuo, o naikinančioji Niekio galia neatskiriama bet kokio esinio šešėlis, metafizikos „atsikratyti“ neįmanoma. Metafizinė mąstymo tradicija yra neatskiriama pačios būties „ontologinės istorijos“ dalis, o negatyvūs jos padariniai, kurių kultūrinės raiškos formos įvardijamos „nihilizmu“ – tam tikras „logiškas“ šios tradicijos raidos rezultatas. Šie negatyvūs metafizikos padariniai yra tiek neatskiriama vakarietiškos minties tradicijos lemtis ir savastis, tiek savotiška jos liga, kurios „persirgimas“ ar įveikimas be žvilgsnio atgalios neįmanomas. Norint pasveikti nuo ligos, būtinas tikslus jos simptomų išvelgimas bei diagnozavimas. Tik tuo atveju įmanomas žengimas į sveikimo stadiją. Pati liga reiškiasi simptomais, o ne koku nors apčiuopiamu, medžiaginiu pavidalu. M. Heideggerio manymu, „metafizikos įveika“ kaip *Überwindung* neįmanoma, nes toks metafizinės tradicijos „peržengimas“ reikštų, kad jau nustatytas koks nors aiškus bei tikras pagrindas, kuriuo remiantis su praeitimi atsiskaitoma visiems laikams, prie jos niekada nebesugrįžtama. Kadangi jis mąsto apie metafiziką kaip apie būties (o ne esinio būties) užmaršties istoriją, tikras pagrindas negalėtų būti nustatytas, kadangi būtis neturi pagrindo; būties pagrindas yra bedugnė (*Ab-Grund*), tai yra pati *be-pagrindybė*. Pasak filosofo, metafizika tapo būties užmaršties istorija todėl, kad į būtį imta žvelgti kaip į objektą. Pometafizinis santykis su metafizika negali būti toks, kuris siekia įveikti metafiziką *Überwindung* būdu. Pometafizinis santykis su metafizine praeitimi turėtų būti grindžiamas kūrybišku metafiziką bei tradicijos kelią refleksuojančiu, dekonstruojančiu ir naujomis kryptimis vedančiu keliu. Toks hermeneutika besiremiantis mąstymas siekia griežtai atsiriboti nuo tradicinės metafizikos, kuri būtį mąstė kaip „pradą“ ir „pagrindą“⁴. Būtis atsiskleidžia mąstymui ir tuo pat metu atsitraukia. Tokie svarbiausi jos lemties požymiai, į kuriuos privaloma atsižvelgti.

IŠVADOS

M. Heideggerio ir E. Jüngerio disputas žmogaus, technikos, būties ir Niekio klausimais akivaizdžiai parodo skirtingas vokiečių mąstytojų išvadas ir ateities perspektyvas. Iš M. Heideggerio pateikiamos topologinės nihilizmo analizės aiškėja, kad tai yra tam tikras pačios būties istorinis kelias, kuriame svarbiausią vietą užima Niekis – nuo būties neatsiejamas šešėlis ir jos centras. Nulinės linijos kirtimas ir išėjimas anapus nihilizmo neįmanomas *trans lineam* būdu. Atsiskleidžia, kad nihilizmo įveika galima ne kaip dialektinio judėjimo formos peržengimas (*Überwindung*), o kaip savotiškas „ligos persirgimas“ (*Verwindung*). Tokia įveika yra nebe žmogaus, o pačios būties galios dispozicijoje. Tai įmanoma tik ieškant naujos kalbos, kuri būtų pačios būties atsivėrimo ir sakmės vieta. Antra vertus, „naujos pradžios“ ar „visiškai kito“ atėjime žmogus, savo mąstymu ruošdamas kelią šiam įvykiui, taip pat dalyvauja.

Gauta 2018 10 08

Priimta 2018 12 19

Literatūra

1. Aleksandravičius, P. 2010. „Heideggerio jaunystės filosofija: nuo amžinybės garbinimo iki laiko suabsoliutinimo“, *Logos* 67: 23–36.
2. Andrijauskas, A. 2004. *Kultūros, filosofijos ir meno profiliai (Rytai–Vakarai–Lietuva)*. Vilnius: LKTI.
3. Andrijauskas, A. 2003. *Kultūrologijos istorija ir teorija*. Vilnius: VDA.
4. Andrijauskas, A. 2010. *Neklasikinės ir postmodernistinės filosofijos metamorfozės*. Vilnius: Meno rinkos agentūra.
5. Bacevičiūtė, D. 2016. *Praeiga ir pertrūkis. Fenomenologinės laiko sampratos transformacija*. Vilnius:

⁴ Daugelio teoretikų (pirmiausia minėtinas G. Vattimo) manymu, dėl M. Heideggerio darbų palikimo šiuolaikinėje postmetafizinėje tradicijoje būtis mąstoma ne kaip „pagrindas“ (*Grund*), o „lemtis“ (*Geschick*), čia tradicinės „kietasias“ sąvokas keičia „minkštosios“.

LKTI.

6. Baranova, J. 2016. *XX amžiaus moralės filosofija: pokalbis su Kantu*. Vilnius: LEU leidykla.
7. Čepulis, N. 2006. „Ontologijos fundamentalumo klausimas; Levinas ir Heideggeris“, *Athena* 2: 173–185.
8. Dainys, A. 2003. „Paslapties fenomenas vėlyvojo Heideggerio mąstyme“, *Filosofija. Sociologija* 1: 8–13.
9. Genzelis, B. (sud.). 1977. *Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika*. Vilnius: Mintis.
10. Girmius, J. 2002. *Heideggerio egzistencialinės filosofijos pagrindai*. Kaunas: VDU leidykla.
11. Gutauskas, M. 2010. *Dialogo erdvė. Fenomenologinis požiūris*. Vilnius: VU leidykla.
12. Heidegger, M. 1949. *Was ist Metaphysik?* Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
13. Heidegger, M. 1927. *Sein und Zeit*. Halle: Max Niemeyer Verlag.
14. Heideggeris, M. 2014. *Būtis ir laikas*. Vertė T. Kačerauskas. Vilnius: Technika.
15. Heidegger, M. 1977. *Zur Seinsfrage*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
16. Jünger, E. 2007 (1932). *Der Arbeiter. Herrschaft und Gestalt*. Stuttgart: Klett-Cotta.
17. Jünger, E. 1965. „Die totale Mobilmachung“, in *Ernst Jünger: Sämtliche Werke, Volume 7. Essays I: Betrachtungen zur Zeit*. Stuttgart: Ernst Klett, 127–147.
18. Jünger, E. 1960. *Über die Linie*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
19. Kačerauskas, T. 2006a. *Filosofinė poetika*. Vilnius: Versus aureus.
20. Kačerauskas, T. 2006b. „Gyvenamojo pasaulio kūrybinės ribos: Derrida, Heideggeris, Bachtinas“, *Logos* 47: 89–99.
21. Kačerauskas, T. 2005. „Kultūros filosofija ir egzistencinė fenomenologija“, *Problemos* 68: 32–40.
22. Kačerauskas, T. 2007. „Laikas ir erdvė: Aristotelis, Kantas, Heideggeris“, *Logos* 53: 45–55.
23. Kačerauskas, T.; Vėželis, T. 2016. *Šiapusybės regionai: 50 Heideggerio filosofijos klausimų*. Vilnius: Technika.
24. Kačerauskas, T. 2008. *Tikrovė ir kūryba: kultūros fenomenologijos metmenys*. Vilnius: Technika.
25. Mickevičius, T. N. 2018. „Heidegger’s Twofold Treatment of Modern Technology“, *Filosofija. Sociologija* 29(1): 32–38.
26. Mickūnas, A.; Jonkus, D. 2014. *Fenomenologinė filosofija ir jos šešėlis*. Vilnius: Baltos lankos.
27. Milerius, N. 1999. „Būti ar nebūti. Keletas variacijų sekant Heideggerio pėdomis“, *Žmogus ir žodis* IV: 34–45.
28. Paulikaitė, M. 2005. „Teorija kaip įšventinimas į tikrovės misteriją. Patirties mąstymas filosofinėje hermeneutikoje“, *Darbai ir dienos* 41: 211–224.
29. Rubavičius, V. 2003. *Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas.
30. Sabolius, K. 2000. „Heideggeris ir ikisokratikai“, *Žmogus ir žodis* 4: 34–45.
31. Saldukaitytė, J. 2009. „Heideggeris ir pagrindinės fenomenologijos problemos: ontologinis skirtumas“, *Problemos* 76: 99–111.
32. Sodeika, T. 2010. *Filosofija ir tekstas*. Kaunas: Technologija.
33. Stasiulis, N. 2018. „The Everyday in Heidegger’s Revolutionary Thought“, *Filosofija. Sociologija* 29(3): 176–184.
34. Sverdiolas, A. 2003. *Aiškinimo ratas. Hermeneutinės filosofijos studijos – 2*. Vilnius: Strofa.
35. Sverdiolas, A. 2002. *Būti ir klausti. Hermeneutinės filosofijos studijos*. Vilnius: Strofa.
36. Sverdiolas, A. 1996. *Steigtis ir sauga*. Vilnius: Strofa.
37. Šerpytytė, R. 2007. *Nihilizmas ir Vakarų filosofija*. Vilnius: VU leidykla.
38. Šerpytytė, R. (sud.). 2013. *Sekuliarizacija ir dabarties kultūra*. Vilnius: VU leidykla.
39. Šliogeris, A. 1999. *Alfa ir omega. Ontotopijos metmenys*. Vilnius: Pradai.
40. Šliogeris, A. 2017. *Niekis ir Esmas*. Pirmas tomas. Vilnius: Apostrofa.
41. Šliogeris, A. 2017. *Niekis ir Esmas*. Antras tomas. Vilnius: Apostrofa.
42. Šliogeris, A. 1997. *Niekio vardai. Septyni antropologijos etiudai*. Vilnius: Pradai.
43. Šliogeris, A. 1989. *Žmogaus pasaulis ir egzistencinis mąstymas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
44. Vabalaitė, R. M. 2017. „The Activity and Passivity in the Creation of Art: Heidegger and Later Philosophers“, *Filosofija. Sociologija* 28(1): 3–10.
45. Vėželis, T. 2016. „Čiabūties (*Dasein*) egzistencinių (*existenziell*) ir egzistencialiųjų (*existenzial*) apriorinių struktūrų analizė M. Heideggerio veikale *Būtis ir laikas*“, *Filosofija. Sociologija* 3: 257–265.
46. Vyčinas, V. 2002. *Rinktiniai raštai*. T. 1. Vilnius: Mintis.

TAUTVYDAS VĖŽELIS

The Perspective of Overcoming Nihilism in Heidegger's Dialogue with Jünger

Summary

This article examines the problem of overcoming nihilism in Heidegger's dialogue with Jünger. It is suggested that nihilism is manifested in various forms and is the deep logic of the whole history of European civilization. One of the main aims of this paper is to outline the relationship of nihilism and Nothing in Heidegger's dispute with Jünger, viewing how Heidegger distinguishes his approach from Jünger's point of view. Heidegger, on the one hand, treats nihilism as consummation of the Western metaphysical tradition, on the other hand, identifies Nothing itself as the shadow of Being, which cannot be overcome in the traditional dialectical thinking manner.

Keywords: overcoming of nihilism, Nothing, dialogue, technology